

Wielka wojna północna i jej następstwa

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa interaktywna](#)
- [Film + Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

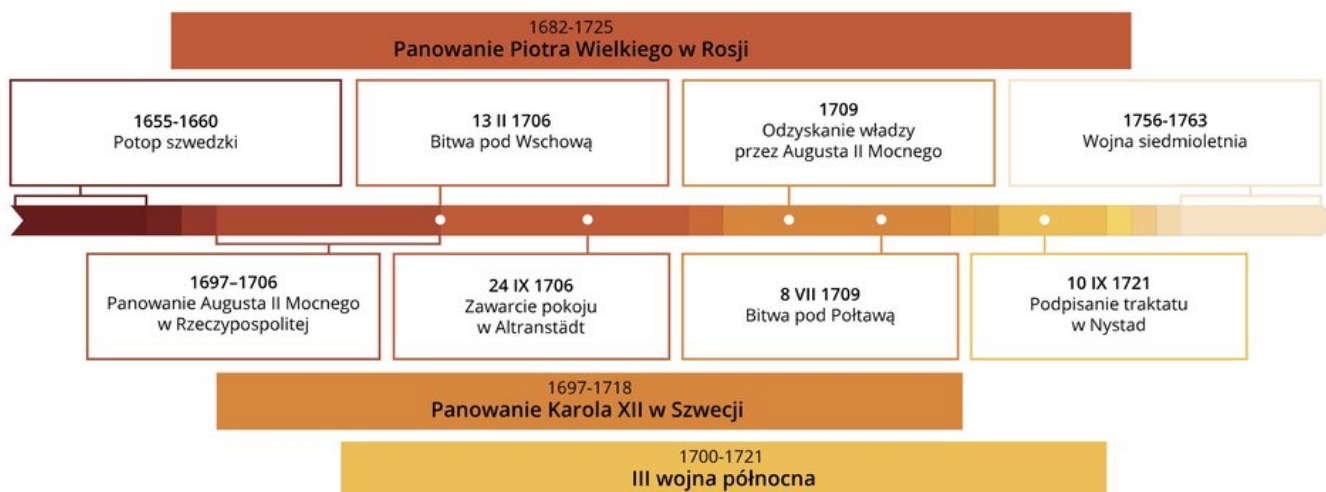
- Cytat za: Janusz Sikorski, *Zarys historii wojskowości powszechnej do końca wieku XIX*, Warszawa 1975, s. 408–409.
- Cytat za: Janusz Sikorski, *Zarys historii wojskowości powszechnej do końca wieku XIX*, Warszawa 1975, s. 405–406.

Wielka wojna północna i jej następstwa

Louis Caravaque, *Bitwa pod Połtawą w 1709 roku*, 1717–1718 r.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Po śmierci Karola Gustawa i zakończeniu II wojny północnej w 1660 r. w Szwecji trwała [regencja](#) sprawowana przez matkę Karola XI, a 12 lat później młody następca tronu objął samodzielne rządy. Do jego zasług należało utrzymanie zdobytych na Duńczykach północnych wybrzeży Sundu, wprowadzenie absolutyzmu oraz reforma armii. Wywołało to opór tamtejszej szlachty, której przywódcy zaczęli szukać wsparcia za granicą. Sojuszników upatrywano w niechętnej Szwedom Danii oraz Rosji i elektorze saskim Auguście II Wettlinie, który od 1697 r. panował, jako król, w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W tym samym roku król Szwecji zmarł, a tron objął jego 15-letni syn Karol XII. Licząc na łatwe zwycięstwo, w latach 1698–1699 konkurenci zawarli antyszwedzki alians. Doprowadził on do wybuchu III wojny północnej, nazywanej wielką.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Przeanalizujesz, w jaki sposób młody szwedzki król poradził sobie z sąsiadami spiskującymi przeciwko niemu.
- Wyjaśnisz, dlaczego Piotrowi I zależało na zyskaniu terenów nad Bałtykiem i w jaki sposób stały się one dla Rosji „oknem na świat”.
- Opisziesz skutki wielkiej wojny północnej i wytłumaczysz, dlaczego oznaczała schyłek starych potęg europejskich i wzrost znaczenia nowych.

Przeczytaj

III wojna północna

Pod koniec XVII w. w basenie Morza Bałtyckiego coraz ostrzej zaczęły między sobą rywalizować europejskie potęgi. Szwecja pragnęła uczynić z Bałtyku swoje morze wewnętrzne. Rosja zaś dążyła do wzmocnienia swojej pozycji w Europie, poszerzenia swych granic, a przede wszystkim zdobycia większego dostępu do morza. August II Mocny, władca Saksonii, będący jednocześnie królem Rzeczypospolitej, przystępując do wojny miał nadzieję, że poszerzy zasięg swoich wpływów, powiększy terytorium zależne od Wettynów i wzmocni władzę centralną w Polsce. W 1699 r. Rosja, Saksonia i Dania, która chciała odzyskać dawną pozycję w basenie Morza Bałtyckiego, zawiązały Ligę Północną, licząc, że bez trudu pokonają młodego króla Karola XII. W 1700 r. państwa te zaatakowały należące do Szwecji ziemie. Wybuchła III wojna północna, zwana wielką. Wbrew oczekiwaniom rozpoczęła się ona rozbiem przez Szwedów Danii i klęską zadaną siłom rosyjskim pod Narwą, a w następnym roku wojskom saskim nad Dźwiną, wreszcie zaś ich wkroczeniem do Rzeczypospolitej, choć ta formalnie nie uczestniczyła wówczas w wojnie (August II negocjował sojusz tylko jako księżę Saksonii). Warszawa i Kraków zostały zajęte, a armia polsko-saska, z anachroniczną już wówczas husarią, rozgromiona pod Kliszowem. W 1704 r. garstka szlachty, zebrana

Karol XII (1682–1718), obraz pędzla Johanna Heinricha Wedekinda, 1719 r. Portrety, tak jak ten powstały w rok po jego śmierci, wbrew obowiązującej dotąd konwencji przedstawiania władców, ukazywały go ubranego w prosty, surowy mundur armii szwedzkiej. W stuleciu oświeconego absolutyzmu noszenie mundurów przez władców stało się symbolem objęcia dyscypliną na wzór wojskowy całych społeczeństw.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

na polu elekcyjnym pod strażą wojsk szwedzkich, na nowego króla Polski wybrała wojewodę poznańskiego Stanisława Leszczyńskiego, popieranego przez Karola XII. To jednak spotkało się ze sprzeciwem znacznej części szlachty, a stronnicy Wettina utworzyli [konfederację sandomierską](#) i poprosili o pomoc Rosję.

1

Latem 1707 r. Karol XII rusza z Saksonii w stronę Rosji. W grudniu armia szwedzka przekracza Wisłę i kieruje się na Mazury.

2

Pod koniec stycznia 1708 r. Grodno pada łupem Szwedów, Rosjanie się wycofują, a wojska Karola XII ruszają za nimi.

3

Szwedzi przerywają pościg pod Smorgoniami na początku lutego i decydują się przeczekać zimę w okolicach Mińska.

4

Z początkiem czerwca 1708 r. szwedzka armia rusza dalej, w stronę Moskwy, 4 lipca odnosi zwycięstwo nad Rosjanami pod Hołowczynem.

5

Jednocześnie pod koniec sierpnia oddział szwedzki pod dowództwem Löwenhaupt wyrusza w kierunku głównych sił Karola XII, aby do nich dołączyć. Löwenhaupt wiezie ze sobą kluczowe zasoby – żywność.

6

Szwedzi zatrzymują się w Mohylewie. Bezskutecznie czekają na oddział Löwenhaupta i próbują sprowokować Rosjan do bitwy.

7

Armia Karola XII w sierpniu rusza dalej, ale dosyć szybko ponownie się zatrzymuje. Rosjanie stosują taktykę spalonej ziemi, co powoduje wielkie kłopoty z zaopatrzeniem wojska szwedzkiego i zmusza je do marszu na południe. Karol XII zawiera sojusz z hetmanem kozackim Mazepą.

8

Löwenhaupt również powoli podąża na południe. 29 września Rosjanie atakują i pokonują jego oddział pod Leśną.

9

Główna armia szwedzka z początkiem listopada przekracza Desnę. Do Szwedów dołączają Kozacy, choć nie tak licznie, jak myślał Karol XII, Rosjanie przekupują bowiem kozacką starszyznę, a metropolita kijowski obkłada Mazepę anatemą.

10

Zimowa przerwa w kampanii szwedzkiej.

11

Karol XII decyduje się rozpocząć kolejne działania zbrojne już z końcem stycznia 1709 r., jednak trudne warunki pogodowe zmuszają go do przerywania ofensywy.

12

Siły szwedzkie rozlokowują się w okolicach rzeki Worskla. Karol XII zamierza rozpocząć oblężenie Połtawy, zmusić cara do przyjsia twierdzy z odsieczą i rozbić ostatecznie Rosjan. Szwedzi w maju 1709 r. oblegają Połtawę. Do generalnej bitwy dochodzi 8 lipca, a Karol XII ponosi w niej klęskę.

Przemarsz armii Karola XII w latach 1708–1709 (na podstawie: P. Englund, *Połtawa*, Gdańsk 2003).

Dlaczego wojska szwedzkie zmieniły kierunek marszu?

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

W 1703 r. wojska rosyjskie wtargnęły do szwedzkiej prowincji Ingrii nad Zatoką Fińską. Na jej słabo zaludnionych bagnistych terenach car Piotr I zaczął wznosić Sankt Petersburg – nową stolicę państwa, która miała podkreślać obecność Rosji nad Bałtykiem. W obliczu kontrofensywy rosyjskiej Karol XII postanowił najpierw ostatecznie pokonać Saksonię. Rozbiwszy jej siły pod Wschową w 1706 r., wkroczył na ziemię elektoratu i zmusił Augusta II do zawarcia [pokoju w Altranstädt](#) oraz abdykacji i uznania wyboru Leszczyńskiego. Dwa lata później Szwedzi wyruszyli na wschód. Rosjanie unikali walnej bitwy, a nadejście zimy zmusiło Karola XII do zmiany kierunku marszu na południowo-wschodni. W lipcu 1709 r. doszło do bitwy pod Połtawą, w której osłabiona i osamotniona armia szwedzka (pomoc z teoretycznie sojuszniczej Polski nie nadeszła, a ukraiński hetman Mazepa doprowadził jedynie 4 tys. Kozaków) została rozgromiona.

Wielka Wojna Północna (1700–1721), od bitwy pod Połtawą (1709) do pokoju w Nystad (1721)

Źródło: Contentplus sp. z o. o. na podstawie S. Bollmann, Wikimedia Commons, Hermann Kindler, Werner Hilgemann: dtv-Atlas zur Weltgeschichte. Lizenzausgabe für Bertelsmann Club HmbH und diverse Buchclubs., licencja: CC BY-SA 3.0.

Karol XII zdołał wprawdzie zbiec do Turcji i nakłonić ją do wypowiedzenia Rosji wojny, niemniej klęska połtawska okazała się przełomowa. Imperium osmańskie zajęło Zaporozże, lecz zmuszone jednocześnie walczyć z Wenecją i cesarstwem zawarło wkrótce pokój z Piotrem I. Wmieszanie się w konflikt kosztowało Turcję utratę reszty Węgier (Banatu) i północnej Serbii na rzecz Habsburgów w 1718 roku.

Kres mocarstwowej pozycji Szwecji

Tymczasem po wkroczeniu do Rzeczypospolitej wojsk rosyjskich Wettin odzyskał władzę, a Leszczyński musiał uciec do Szwecji. Rosja zajęła Inflanty i prawie całą Finlandię, w dodatku wojnę Szwecji wypowiedziały Dania i Prusy. Chcąc powetować sobie te straty i zagrozić Duńczykom, Karol XII zaatakował Norwegię, która była prowincją Danii. Jednak w trakcie oblężenia twierdzy Fredrikshald w 1718 r. król zginął w niejasnych okolicznościach (być może padł ofiarą zamachu), co umożliwiło zakończenie wojny.

W 1721 r. podpisano **traktat w Nystad** (dziś Uusikaupunki w Finlandii), który usankcjonował zajęcie przez Rosję Inflant, Estonii, Ingrii i Karelii. Dzięki dostępowi do Bałtyku nawiązała ona bezpośrednie kontakty handlowe z Zachodem i szybko stała się największym eksporterem żelaza i drewna. Uzyskanie dominującej pozycji w Rzeczypospolitej przesunęło daleko na zachód strefę wpływów Rosji, czyniąc ją ważnym partnerem w dyplomatycznej grze mocarstw. Jednocześnie dobiegła końca epoka mocarstwowości Szwecji, w której przez następne pół wieku stronnictwa parlamentarne skutecznie ograniczały władzę królewską.

Słownik

alians

(z franc. *alliance* – sojusz) przymierze, sojusz, porozumienie

absolutyzm

(z łac. *absolutus* – zupełny, bezwzględny) forma rządów, w której cała władza spoczywa w rękach monarchy, będącego źródłem prawa i stojącego ponad nim

elektorat

(z łac. *electores* – wyborcy, od *electio* – wybór, *eligere* – wybierać) tu w znaczeniu państwa rządzonego przez księcia niemieckiego, jednego z elektorów Rzeszy, który miał prawo uczestniczyć w wyborze świętego cesarza rzymskiego

konfederacja sandomierska

zawiązana w sierpniu 1704 r. przez szlachtę małopolską pod przewodnictwem miecznika koronnego Stanisława Ernesta Denhoffa; jej uczestnicy występowali przeciwko Szwedom i przeprowadzonej pod ich nadzorem elekcji Stanisława Leszczyńskiego, chcieli natomiast powrotu zdetronizowanego (na mocy uchwał konfederacji warszawskiej z tego samego roku) Augusta II, opowiadali się również za sojuszem z Rosją

pokój w Altranstädt

traktat zawarty 24 września 1706 r. przez króla Polski Augusta II Mocnego i króla Szwecji Karola XII; w wyniku pokoju August II Mocny musiał m.in. zerwać przymierze z Carstwem Rosyjskim, zrzec się polskiej korony na rzecz Stanisława Leszczyńskiego

regencja

(z łac. *regere* – rządzić, kierować) rządy opiekuńcze występujące w ustroju monarchicznym, polegające na sprawowaniu władzy państwowej przez osobę ustanowioną na okres małoletności, dłuższej choroby lub nieobecności panującego

Słowa kluczowe

August II, Karol XII, wielka wojna północna, Piotr I, Stanisław Leszczyński, bitwa pod Połtawą, konfederacja sandomierska, traktat w Nystad, Europa w dobie oświecenia, oświecenie w Europie

Bibliografia

J. Black, *Europa XVIII wieku 1700–1789*, przeł. J. Mikos, Warszawa 1997.

P. Englund, *Połtawa*, przeł. W. Łygaś, Gdańsk 2003.

Wielka Historia Świata, t. 1–12 (praca pod patronatem Polskiej Akademii Umiejętności), Świat Książki 2004–2006.

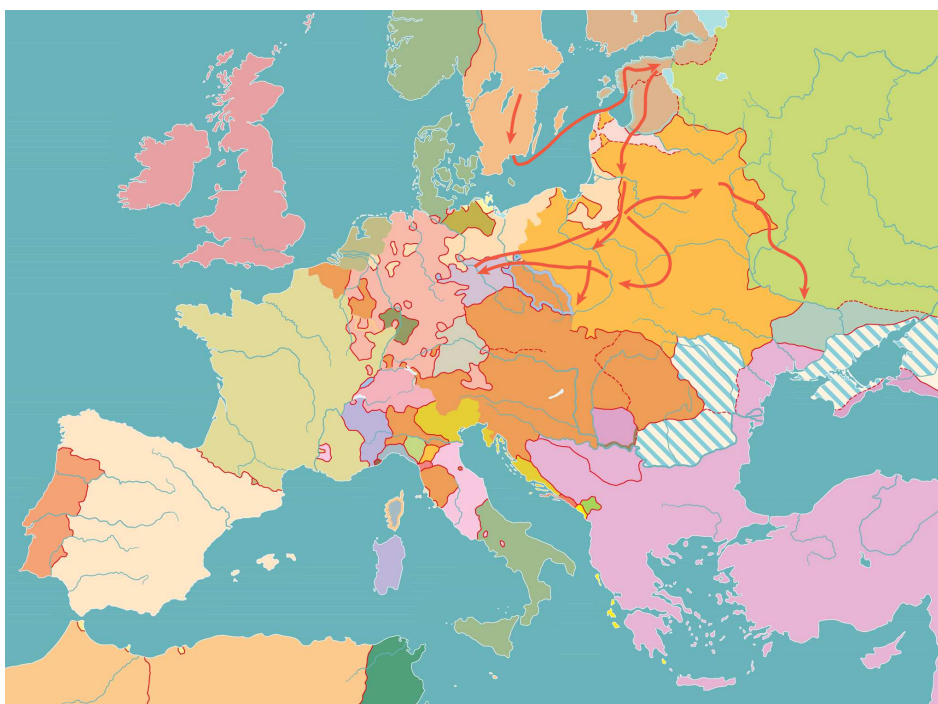
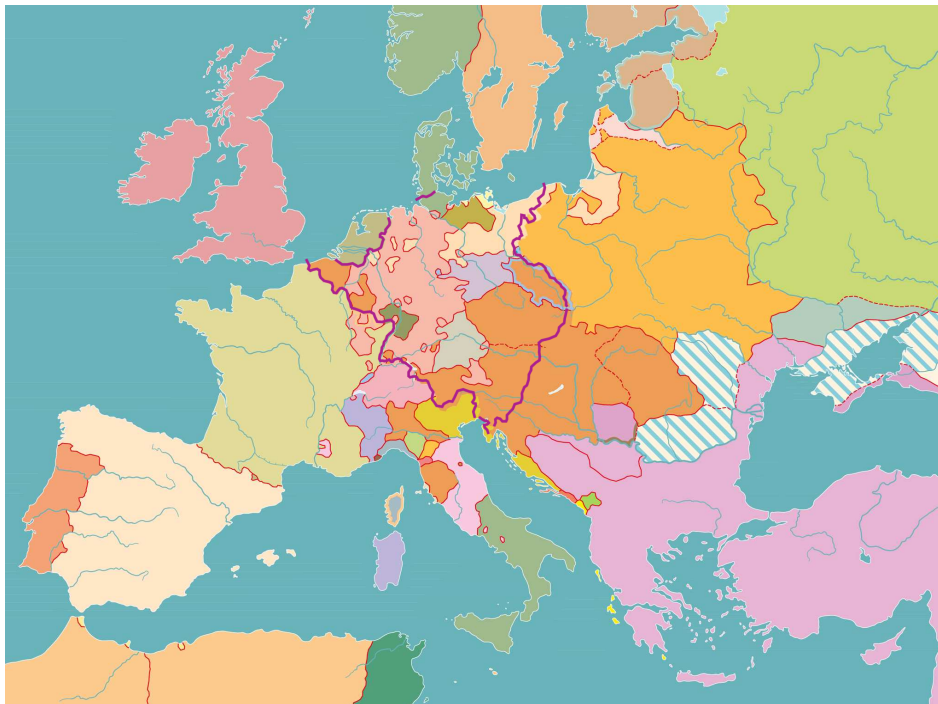
Seria *Historia powszechna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011–2019.

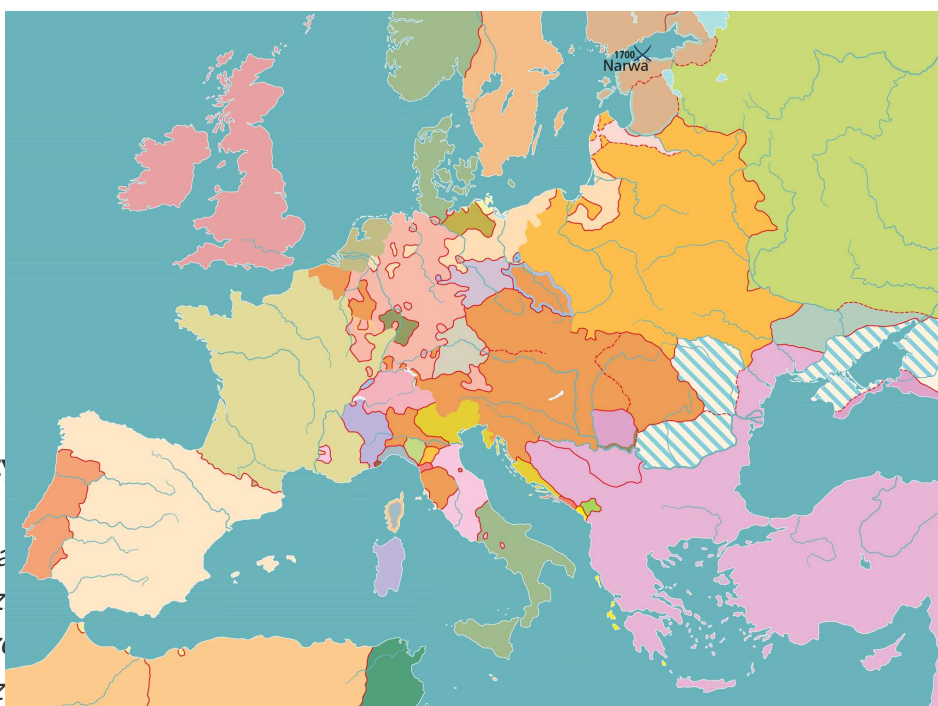
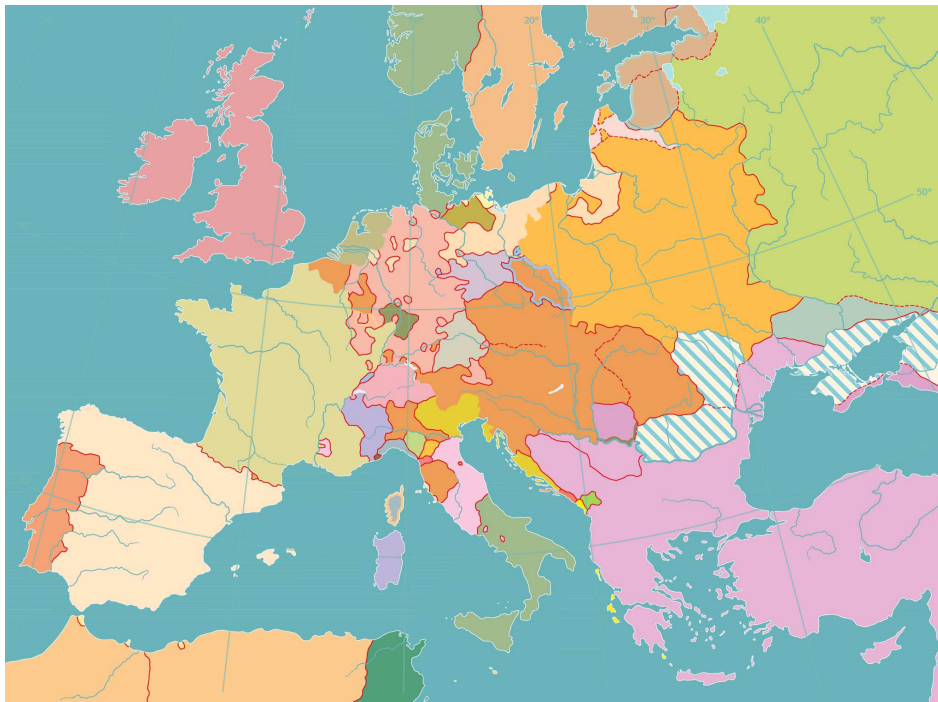
Mapa interaktywna

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą interaktywną i tekstami, a następnie wykonaj polecenia.

Granice cesarstwa

Prz

„I ta
bez
prze
ucz

zwłaszcza przeciw armii regularnej, w ogóle nie oglądały. W innych zaś pułkach, prócz kilku pułkowników, zarówno oficerowie, jak i szeregowcy byli rekrutami ze świeżego poboru. [...] Późna pora spowodowała wielki głód. Błoto nie pozwalało na dowieszenie prowiantu. Sprowadzić wszystko do jednego zdania, to powiedzieć, że była to zaledwie zabawa młodzieńcza, w której sztuka wojenna, jej opanowanie, była niżej wszelkiego poziomu... To prawda, że owo zwycięstwo odniesione przez nieprzyjaciela było rzeczą nadzwyczaj smutną [...] i zostało poczytane za gniew boski.”

Źródło: Władysław A. Serczyk, *Połtawa 1709*, Warszawa 1982, s. 24.

Traktat narewski

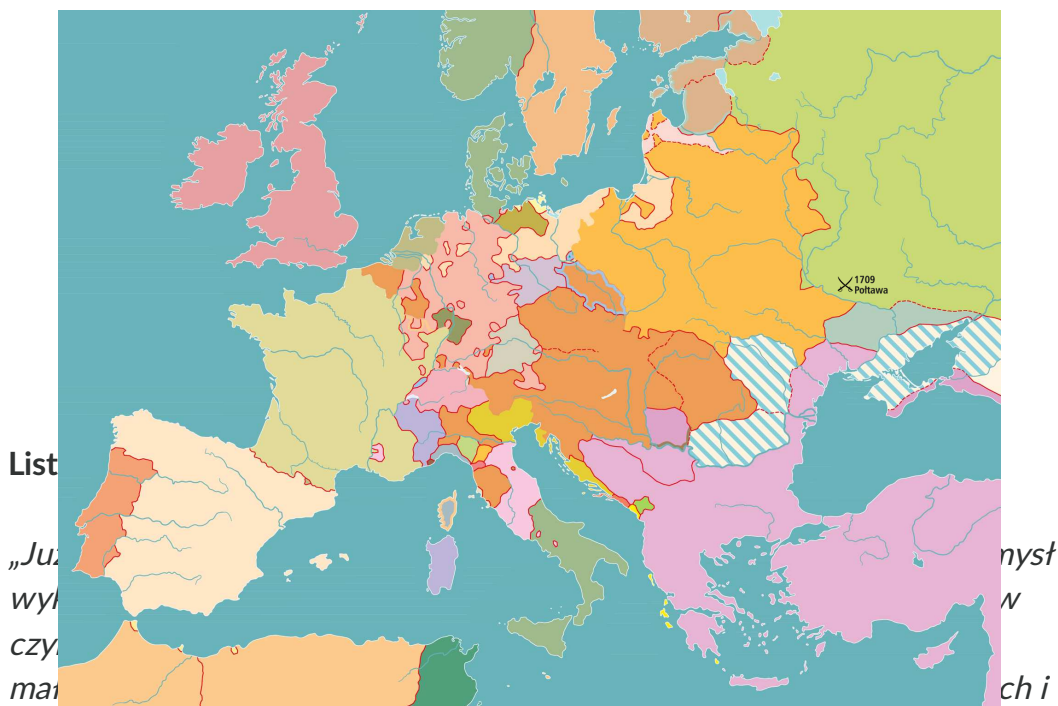
wojować, i przeciwko wojskom jego jako nieprzyjacielskim za Bożą pomocą czynić operacje, i nad fortecami mieć przemysł i na niego jak lądem, tak morzem, jako sposobność każdego monarchy znosić będzie, następować, i wojnę z nim prawdziwie i nie obłudnie [...] mężnie prowadzić obligują się.

III. Traktatu partykularnego żadnego jeden bez drugiego czynić nie będzie; i owszem w żadne partykularne korespondencje, lub listownie, lub ustnie wdawać się, i żadnych propozycji słuchać nie powinien.

V. Jako Jego Carskie Wieliczeństwo po te czasy swoje zwycięskie oręża, nie tylko w Inflanciech, ale i po innych miejscach [...] prowadził, tak na potym prowadzić będzie takim sposobem, że te wszystkie fortece, miasta i zamki, które w całym Księstwie Inflanckim, i w przynależnych do niego Ziemiach, cokolwiek do Rzeczypospolitej należało, i za pomocą Bożą, [od] Jego Carskiego Wieliczeństwa, wziętych być może, Jego Królewskiemu Wieliczeństwu i Najjaśniejszej Rzeczypospolitej bez nagrody z ochotą odda i ustąpi.”

Źródło: Józef Andrzej Gierowski, *Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763)*, Kraków 2001, s. 259.

Bitwa pod Połtawą

zniewolonych, oraz wprowadzania do miast własnych wojsk. Gdyby
 działo się to w pułku starodubskim, czernihowskim czy nieżyńskim pod
 fałszywym pozorem koniecznej obrony przed Szwedami! Dlaczego jednak
 czyni się to z miastami odległymi, do których Szwedzi iść nie zamierzają?
 Po co, na przykład, posyłać pułki do Połtawy? O zbrodniczych zamiarach
 cara wiedzieliśmy od naszych przyjaciół. Sami również widzieliśmy ich
 jawne oznaki. Chciał wziąć w tyrańską niewolę nas wszystkich: hetmana,
 starszyznę, pułkowników i wojsko całe; nazwę wojska tego wymazać;
 Kozaków przemienić w dragonów i żołnierzy; naród zniewolić na wieki.
 Czy nie dlatego Aleksander Mienszykow i książę Dymitr Golitsyn śpieszyli
 ku nam z wojskiem? Czy nie po to usiłowali zwabić nas do swego obozu?
 W tym czasie bezsilna i słaba armia moskiewska, uciekająca przed
 niezwyciężonym wojskiem szwedzkim, ratuje się niszczeniem naszych wsi i
 zajmowaniem naszych miast. Dlatego właśnie my, hetman, za zgodą
 panów starszyny generalnej, pułkowników i wojska całego poddaliśmy
 się zwycięskiej protekcji króla szwedzkiego [...], który nie tylko zachowa
 nasze wolności i prawa, ale i rozszerzy. Mamy na to nie tylko jego słowo
 królewskie, lecz również potwierdzenie pisemne.”

Za: W. A. Serczyk, Połtawa, Warszawa 1982, str. 97-98

Komunikat gazety „Wiadomości” o bitwie połtawskiej

„Z obozu pod Połtawą, w liście z dnia 27 czerwca, własnoręcznie przez
 jego cesarską mość napisanym do najdostojniejszego cesarza carewicza
 czytamy:

Oznajmiam wam o niezwykle wielkim zwycięstwie, jakie Pan Bóg, dzięki
 nie dającemu się opisać męstwu naszych żołnierzy, raczył nam zesać, a

okupionym niewielką ilością krwi wojska naszego.
Dnia tego samego rana zawzięty wróg atakował całą swoją armią konną i pieszą naszą jazdę, która chociaż dzielnie trzymała się, zmuszona jednak została do cofnięcia się, ale z wielkimi dla nieprzyjaciela stratami.
Następnie nieprzyjaciel ustawił się frontem naprzeciwko naszego obozu, a my niezwłocznie z umocnionego obozu wyprowadziliśmy przeciw niemu całą naszą piechotę, z jazdą na obydwu skrzydłach. Ujrawszy to, nieprzyjaciel natychmiast zaczął nas atakować. Wyszliśmy mu naprzeciwko i tak go spotkaliśmy, że wnet spędziliśmy z pola, zdobywając liczne sztandary i działa, biorąc do niewoli generała marszałka polowego Rehnschölda, razem z czterema innymi generałami, a mianowicie: Schlippenbachem, Stakelbergiem, Hamiltonem i Rozenem. Wzięty również został pierwszy minister hrabia Piper, z sekretarzami Hermelinem i span lang='sv'>Zydergermem, z kilku tysiącami oficerów i szeregowców, o czym szczegółowo wkrótce napiszemy (a co obecnie wobec pośpiechu jest niemożliwe). Jednym słowem, cała nieprzyjacielska armia faetonów została rozgromiona. (A o królu jeszcze nic nie wiemy, czy jest z nami, czy też u ojców naszych przebywa). Za resztkami pobitego nieprzyjaciela wysłani zostali generałowie porucznicy książę Golicyn i Bour z jazdą. O tej naszej niestychanej nowinie oddajemy należną wdzięczność Bogu, który zesłał zwycięstwo, a wam, panom ministrom i wszystkim naszym gratulujemy zwycięstwa.
Pojmany jeszcze został książę Wirtelberski, krewniak samego króla szwedzkiego.

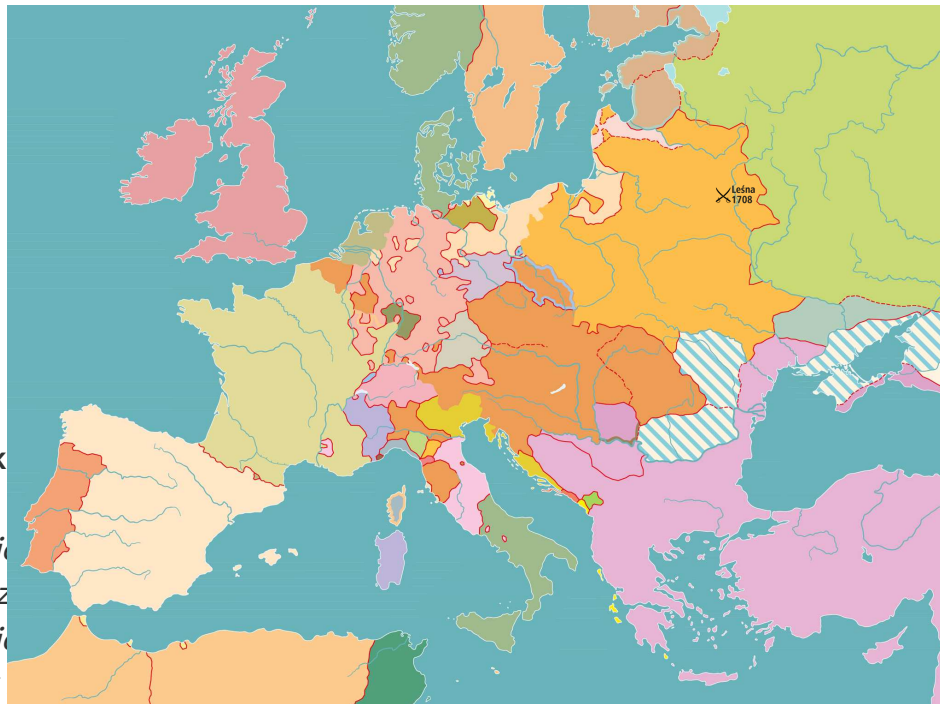
Otrzymało i wydrukowano w Moskwie dnia 2 lipca 1709 r.”

Źródło: *Historia nowożytna 1648–1789. Wybór tekstów*, oprac. K. Piwarski, Warszawa 1954, s. 117–119.

Bitwa pod Leśną

Tak

„Nie
sił z
boje
jak

tego w połowie XVII w. w większości armii rozpoczęło się przechodzenie od głębokich ugrupowań w czworobokach do szyków linearnych, a wraz z nimi do taktyki linearnej. Jednakże ostateczne ukształtowanie się szyku linearnego i takiej że taktyki nastąpiło dopiero w toku wojny północnej i hiszpańskiej wojny sukcesyjnej, gdy całe armie zostały uzbrojone w ulepszone szybkostrzelne strzelby skałkowe z bagnetem i papierowymi nabojami, a z uzbrojenia piechoty ostatecznie wycofano piki.

Do walki zaczęto szykować wojsko w dwóch-trzech liniach, przy czym każda linia składała się z 3 do 6 szeregów. W centrum znajdowała się piechota, a na skrzydłach – jazda. Ciężką artylerię ustawiano przed pierwszą linią (jeżeli walka rozpoczynała się od natarcia) lub poza nią (jeżeli walka rozpoczynała się od obrony) oraz na skrzydłach [...]. Aczkolwiek druga i trzecia linie nie mogły strzelać, pozostawały jednak w stałej gotowości do wypełnienia wyrw, powstałych w pierwszej linii wskutek uderzenia nieprzyjaciela, wsparcia słabych miejsc, wyjścia na skrzydło lub odparcia, w razie potrzeby, ataku z tyłu. [...]

Tego rodzaju ugrupowanie umożliwiało równoczesne wykorzystanie największej ilości broni palnej i ludzi w bitwie dla rozwinięcia całkowitej potęgi ognia i wykonania uderzeń na bagnety. Jednakże taki szyk bojowy miał również wiele poważnych wad. [...] Jeśli zachodziła potrzeba wykonania manewru, musiała go wykonywać cała armia [...]. W tych warunkach wojska mogły nacierać, zachowując porządek, jedynie w całkowicie równym terenie, na którym nie było żadnych przeszkód, ale i to niezwykle wolno, aby nie zepsuć równania (uszykowania); droga, wieś, ferma były dla piechoty miejscami zakazanymi, rów zaś lub płot – poważną przeszkodą. ”

Źródło: „Historia sztuki wojennej do roku 1939, pod red. P.A. Rotmistrowa, Warszawa 1967, s. 140–141.

„Bitwa pod Leśną rozegrała się w terenie lesisto-błotnistym, niezwykle utrudniającym stosowanie taktyki linearnej.

Ze wsi Łopatycze, 4 km na północny zachód od Leśnej, do tej ostatniej prowadziły dwie drogi przez las. Aby móc szybciej rozwinąć się w szereg bojowy, Piotr I po wyjściu z Łopatycz rozdzielił swój oddział na dwie części i posuwał się tymi dwiema drogami. Lewą drogą maszerował oddział w składzie siedmiu pułków dragonów i jednego pułku piechoty pod dowództwem Mienszykowa, a prawą, pod dowództwem Piotra I trzy pułki dragonów i dwa pułki piechoty. Jako pierwsza, do polany, której broniło sześć szwedzkich batalionów, dotarła awangarda Mienszykowa, którą zaatakowali Szwedzi, zanim zdążyła się ona rozwinąć w szereg bojowy. Awangarda, po stracie czterech dział, cofnęła się do lasu. Pozostałe pułki lewego oddziału, rozciągnięte w długiej kolumnie na wąskiej drodze leśnej, nie mogły wesprzeć walki awangardy. W tym czasie do pola bitwy zaczęła się zbliżać awangarda prawej kolumny. Po ocenie sytuacji Piotr I, nie czekając na nadejście i rozwinięcie się całości sił swego oddziału, spieszył idący w awangardzie siemionowski pułk piechoty i uderzył na Szwedów. Wkrótce zaczęły nadciągać siły główne prawego oddziału, które Piotr I wprowadzał do walki w miarę ich przybywania. W wyniku gwałtownych działań, zdecydowanych ataków na bagnety i walki wręcz bataliony szwedzkie znajdujące się w gaju zostały rozbite i resztki ich cofnęły się ku swym siłom głównym.

Piotr I uszykował wtedy wojska w sposób następujący: w pierwszej linii cztery pułki piechoty i cztery pułki dragonów (po dwa na każdym ze skrzydeł), w drugiej zaś – sześć pułków dragonów i jeden pułk piechoty (w centrum).

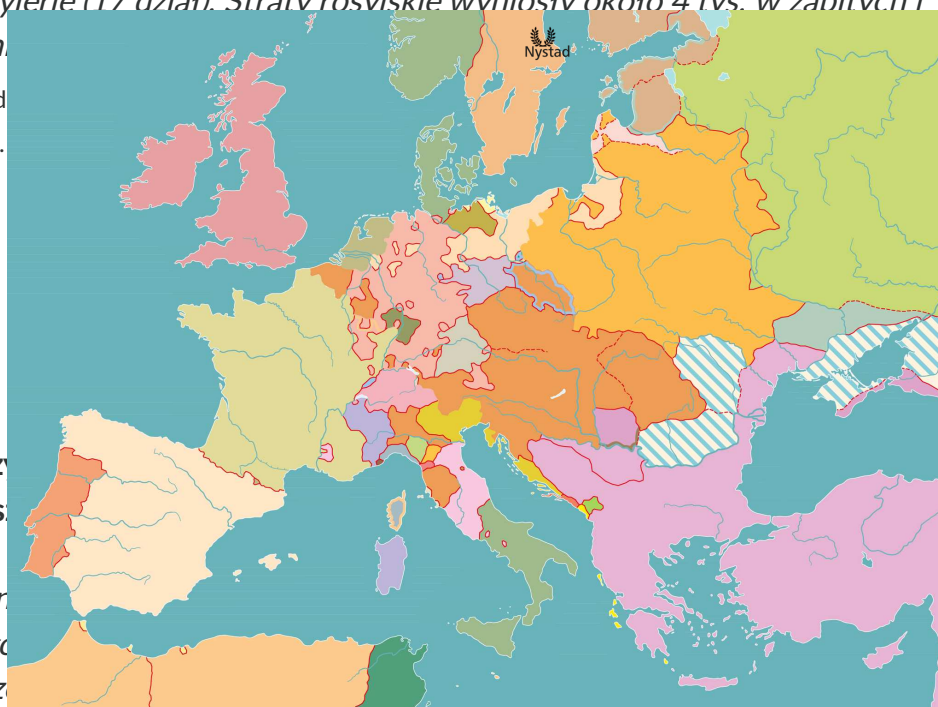
Po rozwinięciu się w szereg bojowy wojska rosyjskie zaatakowały Szwedów. W czasie wychodzenia z zagajnika spotkał je silny ogień karabinowy i działowy, a później kontrataki szwedzkiej piechoty i jazdy. Ponownie zawrzała zacięta bitwa, w której dochodziło do walki wręcz. O g. 15.00 obie strony przerwały walkę, czekając na posiłki: Piotr I na oddział generała Boura, a Löwenhaupt na 3-tysięczny oddział, który konwojował tabor.

Wpierw nadszedł generał Bour z sześcioma pułkami dragonów (około 3 tys. żołnierzy). Piotr I rozmieścił te pułki na swym lewym skrzydle, po przetrzuceniu stąd na skrzydło prawe znajdujących się tam do tego czasu dwóch pułków dragonów, aby uderzając silnym prawym skrzydłem opanować most na Leśniance i odciąć Szwedom drogę odwrotu. Po dokonaniu przegrupowania wojska rosyjskie zaatakowały Szwedów, którzy po zaciętej walce i poniesieniu wielkich strat zmuszeni zostali do ukrycia się w taborze warownym. W tej walce dragoni zdobyli most na Leśniance. Dopiero po zapadnięciu zmroku nadciągnął 3-tysięczny oddział szwedzki z Propojka, odzyskał zdobyty przez Rosjan most i umożliwił Löwenhauptowi utrzymanie taboru. W nocy Löwenhaupt wsadził resztki piechoty na konie taborowe i, porzucając artylerię i tabor, uszedł, do

Propojka. Do pościgu za nim Piotr I wysłał kawalerię. W tym czasie most na rzece Soż został już zburzony przez wysłane uprzednio dwa pułki dragonów, i wojska rosyjskie zagarnęły tabor Szwedów, wysłany przez nich do Propojka. Z całego 16-tysięcznego korpusu Lówenhaupta zaledwie około 5 tys. zdemoralizowanych żołnierzy zdołało uniknąć niewoli i połączyć się z siłami **Pokoju w Nystad** szwedzkiej. W toku bitwy Szwedzi stracili około 8,5 tys. zabitych, 745 jeńców, cały tabor i całą artylerię (17 dział). Straty rosyjskie wyniosły około 4 tys. w zabitych i ran.

Źródło:
149.

Prze-
nys-
„Dr-
jego
Prze-

46-
koju

odczytano wpierv traktat zawarty z jego wysokością królem szwedzkim i z koroną szwedzką, potwierdzający pokój wieczysty. Następnie odczytane zostało z ambony kazanie arcybiskupa pskowskiego, w którym wymieniono obszernie wszystkie chwalebne czyny jego wysokości, z wszelkimi dobrodziejstwami, jakie w czasie całego swego panowania, a szczególnie w czasie tej wojny, wyświadczył swemu państwu i poddanym, wobec czego imię OJCA OJCZYŹNY, CESARZA I WIELKIEGO godnie mu przystoi. Po skończeniu kazania przystąpił do cesarskiej wysokości cały senat, a kanclerz pan hrabia Gołowkin, w imieniu senatu i wszystkich urzędów państwowych wygłosił do jego wysokości następującą mowę. „Najjaśniejszy, najpotężniejszy nasz monarcho, najmiłościwszy nasz samowładco.

Dzięki sławnym i walecznym czynom wojskowym i politycznym waszej cesarskiej wysokości, dzięki jedynie waszej nieustrudzonej pracy i kierownictwu, my, wasi wierni poddani, zostaliśmy z mroku niewiedzy wprowadzeni na arenę sławy całego świata, i, tak powiedziawszy, z niebytu w byt i do społeczności narodów politycznych włączeni, co jest wiadome nie tylko nam, lecz i całemu światu. I wobec tego, jak my, w słabości swej, możemy wyrazić słowa wdzięczności za to wszystko i za obecne uzyskanie tak sławnego i korzystnego dla waszego państwa pokoju wieczystego z koroną szwedzką, pokoju będącego owocem pracy

rań waszych. Nie znając waszej wysokości, nie umiając w pochwałach takich dobrze wystawić się, nie odważamy się je tutaj rozpowszechniać. Abyśmy jednak nie na próżno tutaj na hańbę przed całym światem przybyli, ośmielamy się, my, senat, przez waszą wysokość ustanowiony, najpokorniej błagać w imieniu poddanych wszystkich, stopni całego narodu wszechrosyjskiego państwa waszej wysokości, abyście na znak naszego skromnego uznania za tyle nam i całej naszej ojczyźnie dobrodziejstw udzielonych, przyjąć od nas zechcieli tytuły OJCA OJCZYŹNY, PIOTRA WIELKIEGO, imperatora wszechrosyjskiego, z których tytuł imperatora najchwalebniejszym waszej wysokości poprzednikom, od czasów najstawniejszego imperatora rzymskiego Maksymiliana, już od kilkuset lat jest nadawany, a obecnie nadaje się wielu potężnym władcom; a imię wielkiego za wielkie wasze czyny i wedle waszego dostojenstwa już wielu i w drukowanych pismach używa; co zaś dotyczy imienia OJCA OJCZYŹNY, to my, chociaż nie jesteśmy godni tak wielkiego ojca, darowanego nam dzięki łasce boskiej, ośmielamy się go dodać za przykładem starożytnych greckich i rzymskich synklitów, które monarchom swoim wstawionym sławnymi dziełami i łaskawością tytuł ten nadawali. [...] WIWAT, WIWAT, WIWAT, PIOTR WIELKI, OJCIEC OJCZYŹNY, IMPERATOR WSZECHROSYJSKI!"

Źródło: *Historia nowożytna 1648–1789. Wybór tekstów*, oprac. K. Piwarski, Warszawa 1954, s. 119–122.

Inne ważne bitwy

Źródło: Contentp

Polecenie 2

Opisz, w jaki sposób wielka wojna północna wpłynęła na układ sił w Europie Środkowo-Wschodniej.

Polecenie 3

Wyjaśnij rolę Rzeczypospolitej w wojnie północnej.

Film + Sprawdź się

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmami, a następnie wykonaj kolejne polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dj0xtmkDg>

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Wielka wojna północna. Część pierwsza*.

Polecenie 2

Wyjaśnij znaczenie traktatu w Nystad dla Szwecji i jej planów ekspansji terytorialnej.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Opisz politykę cara Piotra I, która ostatecznie pozwoliła mu odnieść sukces w tej wojnie.

Twoja odpowiedź

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dj0xtmkDg>

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Wielka wojna północna. Część druga.*

Polecenie 4

Wyjaśnij znaczenie wojny północnej dla dynastii saskiej oraz Rzeczypospolitej.

Twoja odpowiedź

Polecenie 5

W jaki sposób wielka wojna północna wpłynęła na układ sił w Europie w XVIII w.? Wymień najważniejsze konsekwencje.

Twoja odpowiedź

Ćwiczenie 1

Poniższa linia chronologiczna przedstawia najważniejsze wydarzenia wielkiej wojny północnej. Uzupełnij ją o ważne, ale brakujące fakty.

Ćwiczenie 2

Oceń prawdziwość poniższych zdań.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Wojska polskie przyczyniły się do zwycięstwa armii szwedzkiej w bitwie pod Narwą.	☐	☐
Po bitwie pod Narwą działania wojenne przeniosły się na terytorium Rzeczypospolitej.	☐	☐
W bitwie pod Połtawą armia szwedzka była wspierana przez oddziały kozackie Iwana Mazepy.	☐	☐

Ćwiczenie 3

Zapoznaj się z tekstami źródłowymi oraz mapą, a następnie wykonaj polecenie.

Źródło A

” [...] oblężenie Narwy rozpoczęło się 14 listopada.

[...] Armia rosyjska rozłożyła się na zachodnim brzegu rzeki Narwy, zajmując pozycje na przestrzeni 7 km, i przystąpiła do oblężenia fortecy. [...]

Bitwa rozpoczęła się silnym ogniem artyleryjskim z obydwu stron,. Karol XII spodziewał się, że Rosjanie opuszczą swoje umocnienia. Upewniwszy się jednak, że przeciwnik nie ma zamiaru tego zrobić, kazał rozpocząć natarcie.

Silna zadymka osłoniła Szwedów, których żołnierze rosyjscy ujrzeli dopiero tuż przed umocnieniami. Piechota szwedzka dała salwę i po zarzuceniu rowów faszyną uderzyła na Rosjan, przełamując centrum ich pozycji. Dowódcy rosyjscy szybko poddawali się do niewoli. Tylko na lewym skrzydle rosyjskim opór trwał dłużej – dopóki nie został ranny generał Wejde, dowódca tego odcinka. [...] Bitwa została przerwana i rozpoczęto pertraktacje, w których uzgodniono, że następnego dnia armia rosyjska swobodnie wycofa się z bronią i ze sztandarami, ale bez artylerii.

20 listopada wojska rosyjskie zaczęły się wycofywać na Nowogród.

Cytat za: Janusz Sikorski, *Zarys historii wojskowości powszechnej do końca wieku XIX*, Warszawa 1975, s. 405–406.

Źródło B

” 27 września 1708 roku Piotr I dogonił Löwenhaupta i 28 września postanowił zaatakować go we wsi Leśna, w pobliżu Propojka. Zamierzając stoczyć tam bitwę, Szwedzi uszykowali 6 batalionów w pierwszym rzucie, siły główne zaś rozlokowali na wzgórzach na północ od wsi Leśna, na tyłach natomiast mieli warowny obóz. Rano 28 września rosyjska straż przednia podeszła dwiema kolumnami do przedniej pozycji Szwedów, którzy zaatakowali lewe skrzydło rosyjskie i zdobyli 4 działa. Piotr I jednak osobiście pospieszył z pomocą, a prawa kolumna obeszła lewe skrzydło Szwedów. Po salwie wojska rosyjskie ruszyły do ataku, odrzucając przeciwnika z głównej pozycji i zdobywają 6 dział.

Teraz Rosjanie rozwinęli wszystkie swoje siły i zaatakowali główną pozycję Szwedów, którzy otworzywszy ogień artyleryjski i karabinowy przystąpili do kontrataku. Po kilku godzinach walki przeciwnik stracił jeszcze 8 dział i cofnął się do obozu. [...]

W nocy Löwenhaupt, wykorzystując warunki atmosferyczne, wydał rozkaz odwrotu.

Cytat za: Janusz Sikorski, *Zarys historii wojskowości powszechnej do końca wieku XIX*, Warszawa 1975, s. 408–409.

Źródło C

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o. na podstawie *Historia sztuki wojennej do roku 1939*, pod red. P.A. Rotmistrowa, Warszawa 1967, s. 147, licencja: CC BY-SA 3.0.

Rozstrzygnij, który fragment opracowania historycznego (A czy B) stanowi opis bitwy przedstawionej na mapie. Uzasadnij odpowiedź.

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Kalinowska

Przedmiot: Historia

Temat: Wielka wojna północna i jej następstwa

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

XXIV. Europa w dobie oświecenia. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

4) charakteryzuje najważniejsze konflikty polityczne w Europie i na świecie w XVIII w.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia przyczyny wybuchu III wojny północnej zwanej wielką;
- opisuje przebieg wojny i postanowienia traktatu w Nystad;
- wymienia najważniejsze skutki wojny dla Szwecji, Rosji oraz Rzeczypospolitej;
- tłumaczy sytuację abdykacji Augusta II i elekcji Stanisława Leszczyńskiego;
- wyjaśnia, dlaczego Rzeczpospolita – choć oficjalnie nie brała udziału w konflikcie – poniosła ogromne straty.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;

- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

Nauczyciel prosi, aby uczniowie zapoznali się przed lekcją z mapą interaktywną i dołączonymi do niej tekstami źródłowymi.

Faza wstępna:

1. Prowadzący lekcję określa cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Przedstawia kryteria sukcesu oraz wyświetla na tablicy temat lekcji.
2. Prowadzący zadaje uczniom pytanie o umiejscowienie tematu lekcji w czasie. Pyta: W jakim okresie się znajdujemy? Co ważnego działo się wcześniej?

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel zarysowuje przyczyny wybuchu III wojny północnej i tłumaczy, dlaczego nazwano ją wielką wojną północną. Wyjaśnia cele, jakie chcieli osiągnąć uczestnicy koalicji antyszwedzkiej, opisuje zwycięstwa Karola XII. Omawia rolę, jaką przypadła Rzeczypospolitej w tym konflikcie, i to, w jaki sposób doszło do elekcji Stanisława Leszczyńskiego.
2. Nauczyciel wyświetla mapę prezentującą szlak armii szwedzkiej w kampanii w latach 1707–1709. Uczniowie zapoznają się z mapą, czytają również opisy bitew pod Leśną i pod Połtawą z multimedium („Mapa interaktywna”).
3. **Praca z drugim multimedium („Film”).** Nauczyciel odtwarza nagranie omawiające skutki wielkiej wojny północnej. Następnie prosi, aby uczniowie w parach wykonali polecenie 2: „Opisz politykę cara Piotra I, która ostatecznie pozwoliła mu odnieść sukces w tej wojnie”. Wybrana para przedstawia swoją odpowiedź, nauczyciel może dopowiadać ważne informacje.
4. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie: W jaki sposób wielka wojna północna wpłynęła na układ sił w Europie w XVIII w.? Dlaczego ta zmiana była aż tak

znacząca? Jakie znaczenie ta wojna miała dla pozycji Rzeczypospolitej w Europie? Prosi, aby uczniowie wymieniali najważniejsze konsekwencje, wybrana osoba zapisuje je na tablicy w postaci mapy myśli albo punktów.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie wykonują indywidualnie ćwiczenie 1, uzupełniają linię chronologiczną.
2. Nauczyciel rozdaje uczniom ankietę ewaluacyjną z oceną lekcji, pracy własnej ucznia oraz pracy klasy.

Praca domowa:

Wykonaj ćwiczenia 2 i 3 z sekcji „Film + Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

J. Black, *Europa XVIII wieku 1700–1789*, przeł. J. Mikos, Warszawa 1997.

P. Englund, *Połtawa*, przeł. W. Łygaś, Gdańsk 2003.

Wielka Historia Świata, t. 1–12 (praca pod patronatem Polskiej Akademii Umiejętności), Świat Książki 2004–2006.

Seria *Historia powszechna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011–2019.

Wskazówki metodyczne:

Uczniowie na podstawie multimediów przygotowują prezentację multimedialną będącą podsumowaniem lekcji.